جعفری باقی‌آبادی، سمیه؛ فرشید، راضیه (۱۴۰۰). رهگیری رسالت و جایگاه کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران.
پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۱ (۱)، ۱۵۰-۱۲۷.
DOI: 10.22067/infosci.2021.24164.0

رهگیری رسالت و جایگاه کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران

سمیه جعفری باقی‌آبادی[1]، راضیه فرشید[2]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۲۶ نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف رهگیری رسالت و جایگاه کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران مانند سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴، قانون اساسی، قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، سند نقشه جامع علمی کشور، سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور، سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش و برنامه درسی ملی انجام گرفته است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع توصیفی به روش اسنادی و تحلیل محتوای کیفی براساس رسالت کتابخانه آموزشگاهی ایفلا در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران انجام شد. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از نرم‌افزار مکس کیو دی اِی استفاده شد.

یافته‌ها: بر اساس رسالت کتابخانه آموزشگاهی از منظر ایفلا، رسالت و کارکرد کتابخانه آموزشگاهی در سه مقوله اصلی آموزش و سوادآموزی، فرهنگی و فناوری قرار گرفت. در میان اسناد بررسی شده تنها چهار مرتبه به‌طور مستقیم به کتابخانه آموزشگاهی اشاره شده است. سند چشم‌انداز، برنامه ششم توسعه، نقشه جامع علمی کشور، سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی در مقوله فرهنگی، سند قانون اساسی و نقشه مهندسی فرهنگی در مقوله آموزش بیشترین رسالت مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی را به خود اختصاص داده‌اند. رسالت و کارکرد مربوط به مقوله فناوری نیز در سند چشم‌انداز، برنامه ششم توسعه و نقشه جامع علمی کشور قابل توجه است.

نتیجه: تنوع مقوله‌ها و مضامین شناسایی شده در سه سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور، سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی در ارتباط با رسالت کتابخانه آموزشگاهی، نشان از پتانسیل بالای سه سند فوق در راهبری رسالت و کارکرد کتابخانه آموزشگاهی دارد. در اسناد بالادستی و بندهای مرتبط با رسالت کتابخانه

۱. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه تهران، (نویسنده مسئول)؛ jafari.somayyeh@gmail.com
۲. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی؛ razieh.farshid@gmail.com

آموزشگاهی به‌طور مستقیم به کتابخانه آموزشگاهی اشاره نشده، اما بسیاری از بندها قابلیت پیگیری، تحقق و اجرا توسط آموزش‌وپرورش و به‌طور خاص کتابخانه‌های آموزشگاهی را دارند. این کتابخانه‌ها به شرط برخورداری از حمایت لازم نظیر اختصاص و دریافت بودجه، امکانات و تجهیزات و همچنین بهره‌مندی از نیروهای متخصص در تحقق رسالت و مأموریت‌های کلان آموزشی، فرهنگی و فناوری کشور همچون سایر نهادهای مرتبط در کشور قادر خواهند بود به‌عنوان بازوهای توانمند عمل کرده و زمینه رشد و تعالی کاربران خود در درجه اول و در مرحله بعدی شهروندان هر جامعه‌ای را آماده سازند.
کلیدواژه‌ها: کتابخانه آموزشگاهی، آموزش‌وپرورش، تحلیل محتوا، دولت، اسناد بالادستی.

مقدمه

امروزه یکی از ارکان اساسی زندگی بشر را اطلاعات و دانش معتبر و روزآمد تشکیل می‌دهد؛ همچنین جریان اطلاعات مهم‌ترین حلقه اتصال علم و فناوری است. به بیان دیگر اطلاعات قدرت است و ضروری است که در خدمت تمام افراد جامعه قرار گیرد (محمدبیگی، ۱۳۸۷). در چنین شرایطی آموزش‌وپرورش که وظیفه آماده ساختن دانش‌آموزان برای زندگی آینده را بر عهده دارد برای همگام شدن با شرایط موجود، لازم است ساختار خود را از شیوه معلم‌محور به شیوه پژوهش‌محور تغییر دهد. در شیوه اخیر دانش‌آموز نقشی محوری و اساسی داشته و به‌صورت فعالانه در فرایند یادگیری خود درگیر می‌شود. در چنین شرایطی آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانش‌آموزان ضرورت دارد.

در راستای تحقق هدف فوق دانش‌آموز باید به منابع و رسانه‌های مختلف اطلاعاتی در یک مرکز یادگیری دسترسی داشته باشد؛ از جمله نهادهای مهم در این راستا کتابخانه آموزشگاهی است (بیگدلی و ذوالفقاری‌اصل، ۱۳۹۶). کتابخانه آموزشگاهی فضای یادگیری فیزیکی و دیجیتالی مدرسه است که در آن خواندن، پرس‌وجو، تحقیق، تفکر، تخیل و خلاقیت برای سفر دانش‌آموزان از اطلاعات به‌سوی دانش و رشد شخصی، اجتماعی و فرهنگی آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این مکان فیزیکی و دیجیتالی با چندین اصطلاح (به‌عنوان مثال، مرکز رسانه، مرکز اسناد و اطلاعات، مرکز منابع کتابخانه، محوطه باز یادگیری کتابخانه[1]) شناخته شده است اما کتابخانه مدرسه (آموزشگاهی) اصطلاحی است که معمولاً در تسهیلات و کارکردها مورد استفاده قرار می‌گیرد (IFLA, 2015). کتابخانه‌های مدارس دارای کیفیت، موجب سوادآموزی و یادگیری و پیشرفت دانش‌آموزان شده و در واقع نوعی کلاس دوم برای دانش‌آموزان محسوب می‌شوند (Pappu & Sawhney, 2019; Malekani & Mubofou, 2019). در چنین محیطی

1. Library learning commons

کتابدار به‌عنوان متخصص اطلاعات در فراهم‌آوری و ارزیابی منابع، در راستای آگاهی‌رسانی برای دانش‌آموزان، معلمان، مدیران و برنامه‌ریزی راهبردی برای جایابی و دسترس‌پذیری اطلاعات در داخل و خارج مرکز رسانه‌ای تلاش می‌کند (اشرفی‌ریزی، ۱۳۸۴). کتابداران مدرسه باید بر فعالیت‌های اصلی آموزشی زیر تمرکز کنند:

- ارتقای سواد و خواندن
- سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی
- یادگیری مبتنی بر پرس‌وجو (به‌عنوان مثال یادگیری مبتنی بر مسئله، تفکر انتقادی)
- ادغام فناوری
- توسعه حرفه‌ای معلمان
- درک ادبیات و فرهنگ (IFLA, 2015)

در متون و پژوهش‌های گوناگون بر ضرورت وجود کتابخانه آموزشگاهی و به‌کارگیری کتابداران متخصص به‌منظور افزایش اثربخشی مدارس و کتابخانه‌های آنها تأکید شده است (Dow & McMahnon-Barack, 2015; Lakin, 2012؛ ذوالفقاری‌اصل، ۱۳۹۵؛ ملکیان، ۱۳۹۴). این در حالی است که در کشور ما کتابخانه آموزشگاهی هنوز به معنای واقعی جایگاه خود را به‌عنوان یکی از ضروریات لازم برای پیشرفت جامعه پیدا نکرده است.

یافته‌های پژوهش‌های زیادی در داخل و خارج کشور نیز نشان می‌دهد کتابخانه‌های آموزشگاهی در بسیاری از جنبه‌ها به لحاظ کمی و کیفی دچار مشکلاتی هستند. مهم‌ترین این مشکلات عدم تعهد دولت‌ها و مسئولان نسبت به ایجاد و توسعه این کتابخانه‌ها، عدم تخصیص بودجه رسمی برای ایجاد فضا و مکان استاندارد، تغییر مکرر برنامه درسی که بر تأمین و توسعه مجموعه و طراحی و ارائه خدمات تأثیر می‌گذارد و عدم به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص، عدم اختصاص ساعت کتابخانه و آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در برنامه درسی مدرسه ذکر شده است (عمویی اوجاکی، ۱۳۸۱؛ ضیایی، سلامی و متقی دادگر، ۱۳۹۵؛ بیگدلی و جمشیدی، ۱۳۹۳؛ Malekani & Mubofu, 2019; Mojapelo, 2018). در پژوهش پیمایشی ویک‌رامانیک[1] (۲۰۱۶) علاوه بر مشکلات فوق، مشخص شد که کتابداران مدرسه نسبت به شغل خود نگرش نسبتاً منفی دارند.

علی‌رغم تأکید بر نقش کتابدار متخصص در منابع مختلف از یک‌سو و مشکل کمبود نیروی

1. Wickramanayake

متخصص بر اساس پژوهش‌های انجام شده از سوی دیگر، وزارت آموزش‌وپرورش در سال ۱۳۸۹ پست کتابدار را حذف کرده و وظایف آن‌را به معلم پرورشی سپرد. بنابراین واضح است که فلسفه وجودی و نقش و وظایف کتابخانه آموزشگاهی در نظام آموزش‌وپرورش جمهوری اسلامی ایران به درستی تبیین نشده و دولت و مدیران آموزش‌وپرورش کشور ما همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه به این کتابخانه‌ها به‌عنوان پدیده‌ای جنبی می‌نگرند (Mojapelo, 2018)؛ همچنین در کلیات طرح نظام جدید آموزش‌وپرورش جمهوری اسلامی ایران اصولی که به‌صراحت از وجود خط‌مشی برای کتابخانه آموزشگاهی صحبت کند و جایگاه آن‌را در پیاده‌سازی مجموعه‌ای از رسالت و سیاست‌های آموزش‌وپرورش بیان کند به چشم نمی‌خورد؛ این در حالی است که انتظار می‌رود کتابخانه‌های آموزشگاهی با توجه به نوع مخاطبان و کارکردهای گسترده خود در جوامع، دارای جایگاهی مناسب در اسناد بالادستی کشورها باشند.

از سوی دیگر متخصصان و برنامه‌ریزان ریشه بسیاری از کاستی‌ها در حوزه‌های مختلف در کشور را در عدم توجه قوانین و مصوبات، اسناد و برنامه‌های کلان کشور به مأموریت و کارکردهای حوزه‌های فوق دانسته و پژوهش‌هایی در این خصوص انجام داده‌اند (وزیری، مردانی و وصفی، ۱۳۹۵؛ فارسی علی‌آباد، ناطقی و سیفی، ۱۳۹۶؛ دیبایی صابر، عباسی، فتحی واچارگاه و صفایی موحد، ۱۳۹۵؛ طرهانی، آزادیان‌دلسم، ۱۳۹۷؛ کشاورز، امین بیدختی و محمدی فر، ۱۳۹۷؛ رزی، امام‌جمعه و احمدی، ۱۳۹۶)؛ پژوهش‌های مکتبی-فرد (۱۳۸۵) و جعفری باقی‌آبادی و حسن‌زاده (۱۳۹۶) نیز در ارتباط با کتابخانه عمومی نشان می‌دهند که در اسناد فرادستی کشور، بیش از صد بند وجود دارد که به شکل مستقیم و غیرمستقیم از طریق کتابخانه‌های عمومی قابل تحقق است و این در صورتی است که در بیشتر بندها به کتابخانه عمومی و خط‌مشی و رسالت آن اشاره مستقیمی نشده است.

در حوزه کتابخانه آموزشگاهی نیز مروری کلی بر اسناد بالادستی نشان می‌دهد چنانکه باید به رسالت و کارکرد آن در اسناد فوق توجه نشده است. از این دیدگاه ضروری است که در تعیین رسالت و خط‌مشی‌ها و برنامه‌ریزی برای رسیدن به آنها در اسناد بالادستی دقیق‌تر اندیشیده و عمل نمود (دیانی، ۱۳۸۴). از سویی دیگر در محدوده نظام اطلاع‌رسانی، هر کارکرد باید دارای هدف‌های از پیش تعیین شده باشد که به منزله مقاصد عمل نموده و عملکرد واقعی با استفاده از آنها مورد سنجش قرار گیرد. بنابراین انتظار می‌رود در اسناد و برنامه‌ریزی‌های کلان و ملی، کتابخانه‌های آموزشگاهی به منزله یکی از پیش‌نیازهای اساسی توسعه فرهنگی جامعه، دارای رسالت و برنامه‌هایی از پیش تعیین شده باشند چرا که رسالت و مأموریت‌ها، آنچه را که از کتابخانه‌های آموزشگاهی انتظار انجام آنها می‌رود مدون می‌کند. واضح است که رسالت و

کارکردهای کتابخانه آموزشگاهی توسط سازمان‌های بین‌المللی معتبر مانند ایفلا/یونسکو و آی.ای.اس.ال[1] تدوین و منتشر شده و بر کیفیت خدمات کتابخانه‌های مدارس تأثیر گذاشته است (Onal, 2009). اما همان‌طور که در بالا نیز اشاره گردید میزان و چگونگی تحقق رسالت و کارکردها در هر جامعه‌ای تا حد زیادی بستگی به دیدگاه و تعهد مسئولان آن جامعه نسبت به نقش و رسالت کتابخانه آموزشگاهی و همچنین جایگاه آن در قوانین و مصوبات جامعه مورد نظر دارد. بدون شک اگر حضور مستقیم کتابخانه‌های آموزشگاهی و رسالت و جایگاه آنها در اسناد و قوانین، پررنگ‌تر از گذشته باشد افراد و سازمان‌های مسئول، تعهد بیشتری نسبت به تحقق کارکرد واقعی این کتابخانه‌ها و رفع مشکلات آنها داشته باشند.

دولت‌ها و سازمان‌های تابعه همواره به‌منظور نیل به توسعه و پیشرفت همه‌جانبه و هموار ساختن مسیر خود، اسناد و چشم‌اندازهای کلانی را تدوین می‌کنند که در آنها به ترسیم خط‌مشی و مأموریت‌های خود می‌پردازند. به‌عبارتی دیگر می‌توان آنها را نقشه راه قلمداد کرد. اسنادی از جمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و پیوست آن، قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶–۱۴۰۰)، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، سند نقشه جامع علمی کشور و سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور از مهمترین اسناد بالادستی مشترک در بیشتر حوزه‌ها در کشور و سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش و برنامه درسی ملی از جمله اسناد ملی مهم در حوزه آموزش‌وپرورش به‌شمار می‌رود.

بر اساس مطالب فوق، پژوهش حاضر درصدد است تا رسالت و مأموریت‌های مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی را بر اساس رسالت کتابخانه آموزشگاهی از منظر ایفلا (۱۳ رسالت) در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران رهگیری کند. بدیهی است که در راستای انجام این پژوهش، جایگاه کتابخانه آموزشگاهی نیز در اسناد مورد بررسی مشخص می‌گردد. بنابراین پژوهش حاضر بر مبنای مسأله و هدف خود به سؤالات زیر پاسخ خواهد داد:

۱. رسالت و مأموریت‌های مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران چگونه تعریف شده‌اند؟

۲. در سند چشم‌انداز، برنامه ششم توسعه، سند نقشه جامعه علمی کشور، سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور، سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش و برنامه درسی ملی چه جایگاهی برای کتابخانه آموزشگاهی در نظر گرفته شده است؟

1. International Association of School Librarianship (IASL)

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی به روش اسنادی و تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. در تحلیل محتوای کیفی، متن به شیوه‌ای قاعده‌مند و گام‌به‌گام به واحدهای تحلیلی تقسیم می‌شود و با دنبال کردن سؤال اصلی یا همان مسأله پژوهش مقوله‌ها بر اساس جنبه‌های نظری ویژه تکوین می‌یابند (حریری، ۱۳۸۵). در تحلیل محتوای کیفی مسیر حرکت عمدتاً از متن به‌سمت بیرون کشیدن مقولات و ایجاد مدل‌ها و نقشه‌های مفهومی است.

در پژوهش حاضر، ابتدا با رصد و جستجو پیرامون میزان اهمیت و مبنایی بودن اسناد بالادستی در تصمیمات و برنامه‌های کشوری، اسنادی مانند قانون اساسی، قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶–۱۴۰۰)، سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴، سند نقشه جامع علمی کشور و سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور به منزله مهم‌ترین اسناد بالادستی مشترک در تمام حوزه‌ها در کشور و سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش و برنامه درسی ملی از جمله اسناد ملی مهم در حوزه آموزش‌وپرورش شناسایی شدند. بنابراین واحد تحلیل در این پژوهش مجموعه‌ای از اسناد است که از طریق نمونه‌گیری هدفمند[1] انتخاب و بررسی شدند.

در گام بعدی پژوهش، تحلیل محتوای کیفی اسناد در قالب مراحل زیر انجام گرفت؛ ابتدا با توجه به رسالت کتابخانه آموزشگاهی از منظر ایفلا (مقوله‌های فرعی)، مقولات اصلی در رابطه با رسالت و مأموریت کتابخانه‌های آموزشگاهی در سه دسته مقوله اصلی آموزش و سوادآموزی، فرهنگی و فناوری شکل گرفت. در مرحله بعدی اسناد مورد نظر در نرم‌افزار مکس کیو دی اِی[2] وارد شده و گزاره‌های مرتبط برای قرار گرفتن در هر یک از مقوله‌های فرعی و اصلی کدگذاری شد. لازم به یادآوری است تحلیل محتوای کیفی در مقایسه با تحلیل محتوای کمی با الگوها و مضامین نهان متون بیش از شمارش کلمات و اصطلاحات آشکار متن سروکار دارد. در مرحله پایانی داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار فوق پردازش و نتایج تفسیر شدند.

رسالت کتابخانه‌های آموزشگاهی

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی از ابزارهای مؤثر در آموزش‌وپرورش جدید هستند که در قلب نظام آموزشی موجود، اطلاعات و دانش را اشاعه می‌دهند.کتابخانه و کتابداران آموزشگاهی با ارائه خدمات آموزشی متنوع و هماهنگ با نظام آموزش مدارس سبب گسترش مهارت سواد اطلاعاتی کاربران خود

1. Purposeful Sampling
2. Maxqda

می‌شوند و به‌نوعی تقویت‌کننده و مکمل آموزش رسمی هستند (ذوالجناحی، ۱۳۹۴). بنابراین این کتابخانه‌ها دانش‌آموزان را به مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر مجهز ساخته و پل رابط میان نظام آموزشی و دنیای دانشی فراتر از مدرسه هستند. دومین ویرایش تجدیدنظر شده «رهنمودهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاهی[1] (۲۰۱۵)» هدف کتابخانه‌های آموزشگاهی را به‌شرح زیر دانسته است:

«هدف تمام کتابخانه‌های آموزشگاهی تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی است که مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق‌مداری در جامعه باشند. دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی یادگیرندگانی شایسته و خودمحور هستند که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند و در دنیای ایده‌ها نقش فعال دارند. آنان به توانایی خود در حل مسأله اطمینان دارند و می‌دانند چگونه اطلاعات مرتبط و قابل اعتماد را جایابی کنند. آنان می‌توانند ابزارهای فناوری را به‌کار گیرند تا به اطلاعات دسترسی پیدا کنند و آنچه را یاد گرفته‌اند به دیگران انتقال دهند. آنان قادر هستند در شرایطی که پاسخ‌های چندگانه وجود دارد یا پاسخی وجود ندارد به‌راحتی عمل کنند. آنان برای کار خود استانداردهای بالایی لحاظ می‌کنند و محصولاتی باکیفیت تولید می‌کنند. دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی انعطاف‌پذیر هستند، با تحولات سازگاری دارند و می‌توانند به‌صورت انفرادی و گروهی انجام وظیفه نمایند».

در بیانیه ایفلا همچنین مهارت‌هایی برای دانش‌آموزان برشمرده می‌شود که انتظار می‌رود از طریق کتابخانه آموزشگاهی بیاموزند. این مهارت‌ها شامل: مهارت یادگیری خود راهبری (توانایی استفاده از منابع رسانه‌ای)، مهارت مشارکت و همکاری (هنگامی که دانش‌آموزان به‌طور گروهی کار می‌کنند، یاد می‌گیرند چگونه از عقاید خود دفاع کنند و چگونه دیدگاه‌های دیگران را به‌طور سازنده نقد کنند، آنان می‌آموزند تفکرات متفاوت را تصدیق کنند و نسبت به پیشینه‌های علمی افراد و سوابق آنها و سبک یادگیری آنها احترام بگذارند)، مهارت برنامه‌ریزی (دانش‌آموزی که مهارت برنامه‌ریزی دارد باید قادر باشد اهدافش را تعیین کند، مشکلات و مسائل خود را شناسایی و بیان کند و روش کاری را برای رسیدن به آن هدف طراحی کند)، مهارت مکان‌یابی و گردآوری اطلاعات (این مهارت شامل شناخت نظم الفبائی و عددی، استفاده از انواع ابزارهای متفاوت برای بازیابی اطلاعات از پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای و اطلاع‌یابی از اینترنت است)، مهارت انتخاب و ارزیابی منابع (دانش‌آموزان نیازمند پرورش مهارت تفکر خلاق و ارزیابی هستند)، مهارت سازمان‌دهی و ثبت اطلاعات (یک کتابدار باید درباره نحوه نگارش، نوشتن سرتیتر، فصل، مراجع و فهرست مطالب دانش‌آموزان را راهنمایی کند، همچنین مهارت‌هایی همچون خلاصه‌نویسی، نحوه

1. IFLA School Library Guidelines

نقل‌قول مطالب، نوشتن کتاب‌شناسی کامل و دقیق هم باید در کتابخانه و توسط کتابدار آموزش داده شود)، مهارت ارتباطات و درک متقابل (با کسب مهارت ارتباطات دانش‌آموز نشان می‌دهد آیا درک واقعی و درستی از اطلاعاتی که تهیه کرده است داشته یا خیر؛ و به‌راستی تبدیل اطلاعات گردآوری شده به دانش فردی یک فعالیت چالش‌برانگیز است)، مهارت ارزیابی (ضروری است دانش‌آموز بتواند درباره تلاشی که کرده و آنچه به‌دست آورده است، تفکر انتقادی داشته باشد).

در ادامه و در راستای آموزش و یادگیری مهارت‌های فوق به ۱۳ رسالت اصلی کتابخانه آموزشگاهی از منظر ایفلا اشاره خواهیم داشت؛ شناخت این رسالت‌ها، ما را در تحلیل اسناد بالادستی مورد نظر جهت درک و رهگیری جایگاه و رسالت این کتابخانه‌ها یاری خواهد داد:

۱) تربیت دانش‌آموزان که می‌دانند چگونه اطلاعات مرتبط و قابل اعتماد را جایابی کنند
۲) تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور
۳) تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند
۴) تربیت دانش‌آموزان با انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا
۵) تربیت دانش‌آموزان باقدرت تصمیم‌گیری بالا در شرایطی که پاسخ‌های چندگانه وجود دارد یا پاسخی وجود ندارد
۶) تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق‌مدار جامعه
۷) تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال
۸) تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی
۹) تربیت دانش‌آموزانی که استانداردها و کیفیت محصولات برایشان مهم است
۱۰) تربیت دانش‌آموزانی که می‌دانند حق آزادی دسترسی به اطلاعات را دارند
۱۱) تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق
۱۲) تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات
۱۳) تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی (IFLA, 2015)

یافته‌ها

با توجه به ۱۳ رسالت کتابخانه آموزشگاهی از منظر ایفلا که در بالا به آن اشاره شد می‌توان رسالت این کتابخانه‌ها را در قالب سه مقوله اصلی آموزش و سوادآموزی، فرهنگی و فناوری در نظر گرفت. برای پاسخ به سؤالات پژوهش، رسالت کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی با در نظر داشتن مقوله‌های اصلی

فوق در قالب مقوله‌های فرعی بر اساس ۱۳ رسالت کتابخانه آموزشگاهی استخراج گردید. لازم به توضیح است که گزاره‌هایی که از متن اسناد استخراج شده‌اند، هر یک به نحوی با یک یا چند جنبه از رسالت کتابخانه آموزشگاهی مرتبط می‌باشند.

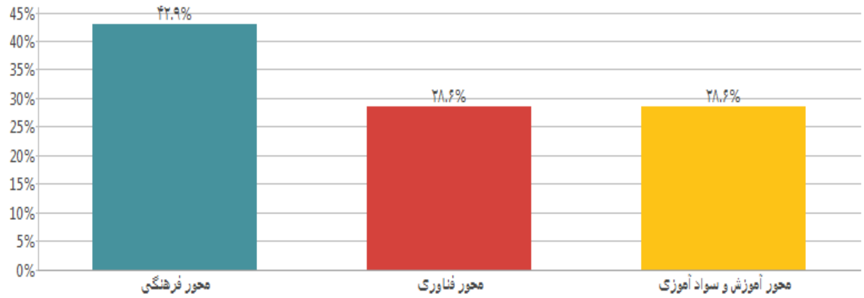
رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

سند چشم‌انداز ایران در افق ۱۴۰۴ سندی است که در تدوین و تصویب برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالیانه مورد توجه قرار گرفته و شاخص‌های کمی کلان آنها از قبیل نرخ سرمایه‌گذاری، درآمد سرانه، تولید ناخالصی ملی، نرخ اشتغال و تورم، کاهش فاصله درآمد میان دهک‌های بالا و پایین جامعه، رشد و فرهنگ و آموزش و پژوهش و توانایی‌های دفاعی و امنیتی باید متناسب با سیاست‌های توسعه و اهداف و الزامات چشم‌انداز، تنظیم و تعیین گردد و این سیاست‌ها و هدف‌ها به‌صورت کامل مراعات شود. بنابراین سند فوق سندی کلی است و به‌طور خاص در آن نام موسسه یا سازمان خاصی نیامده است. لذا برای تحلیل جایگاه و اهمیت کتابخانه‌های آموزشگاهی لازم است این سند در سطحی عمیق‌تر مورد تحلیل قرار گیرد. بنابراین می‌توان بندهایی از این سند را که در ارتباط با مقوله‌های اصلی آموزش و سوادآموزی، فرهنگی و فناوری است مرتبط با رسالت کتابخانه آموزشگاهی نیز در نظر گرفت (جدول ۱).

جدول ۱. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۱
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۱
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۱
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۱
	تربیت دانش‌آموزان بامهارت تفکر خلاق	۱
فناوری	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۲

پس از تحلیل اطلاعات جدول فوق، که شامل رسالت کتابخانه آموزشگاهی و فراوانی آن‌ها در سند چشم‌انداز است نتیجه زیر که مربوط به هر مقوله است، به‌دست آمد.

تصویر ۱. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

بر اساس تصویر فوق در میان سه مقوله اصلی مرتبط با رسالت کتابخانه آموزشگاهی، مقوله اصلی فرهنگ و زیرمقوله‌های مربوط به آن در سند چشم‌انداز سهم بیشتری را به خود اختصاص داده است.

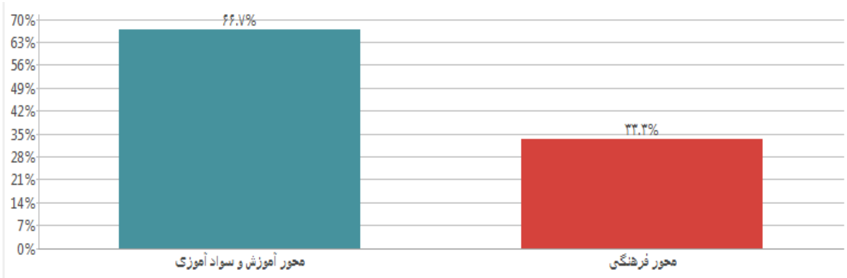
رسالت کتابخانه آموزشگاهی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با توجه به محتوای انقلاب اسلامی ایران مبین عملکرد نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است و به مقوله‌های متفاوتی در آن پرداخته شده است. در سند قانون اساسی کشور به‌تمامی موضوعات در چهارده فصل در قالب ۱۷۷ اصل اشاره شده است. پس از مطالعه و تحلیل محتوای سند فوق، رسالت کتابخانه آموزشگاهی و فراوانی آن‌ها رهگیری شد (جدول ۲) که نتیجه آن نیز در تصویر ۲ آمده است.

جدول ۲. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۳
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۱
فرهنگی	حق آزادی دسترسی به اطلاعات	۲

در سند فوق بیشتر به دو مقوله فرهنگ و آموزش پرداخته شده و متأسفانه اشاره‌ای به خط‌مشی‌های مرتبط با فناوری نشده است و قانون اساسی از بعد مقوله فناوری نیاز به بازنگری و تغییر دارد. در میان دو مقوله مورد توجه نیز، سهم آموزش در این سند بیشتر است.

تصویر ۲. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

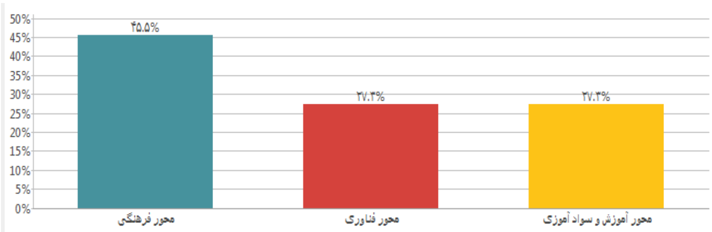
رسالت کتابخانه آموزشگاهی در برنامه پنج‌ساله ششم توسعه

قانون برنامه ششم توسعه در مجلس شورای اسلامی تصویب و با نظارت مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شد که شامل موضوعات اساسی و محوری در حوزه‌های گوناگون است. در قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه در مجموع ۲۴ مورد از مصادیق مرتبط با رسالت کتابخانه آموزشگاهی شناسایی شد.

جدول ۳. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در برنامه قانون پنج‌ساله ششم

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۴
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۴
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۴
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۳
	تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی	۲
	تربیت دانش‌آموزانی که استانداردها و کیفیت محصولات برایشان مهم است	۱
	تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق	۱
فناوری	تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات	۱
	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۵

در تصویر زیر، سهم سه مقوله اصلی رسالت کتابخانه آموزشگاهی در قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه نشان داده شده است.

تصویر ۳. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در قانون برنامه ششم توسعه

در سند فوق سهم مقوله فرهنگ در مقایسه با دو مقوله دیگر که فراوانی آنها نسبتاً برابر است بیشتر می‌باشد.

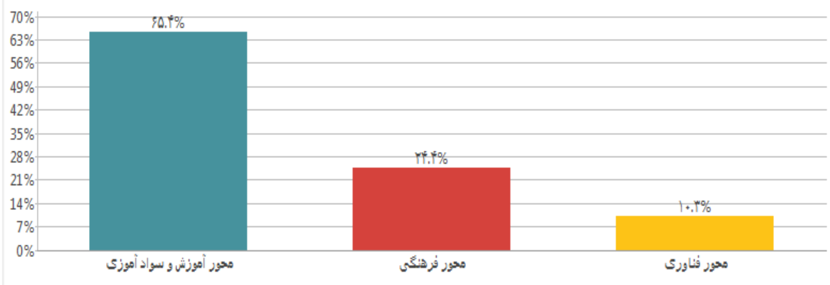
رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور

سند نقشه مهندسی فرهنگی به‌عنوان یک سند بالادستی شامل هفت فصل است. این سند با همکاری و مشارکت فعال و همه‌جانبه نهادها و مراکز علمی پژوهشی، محققان و اندیشمندان و کارشناسان حوزه و دانشگاه و دستگاه‌های اجرایی و فرهنگی تهیه و تنظیم گردیده است. در سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور در مجموع ۱۰۵ رسالت مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی شناسایی گردید.

جدول ۴. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان که می‌دانند چگونه اطلاعات مرتبط و قابل اعتماد را جایابی کنند	۳
	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۲۰
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۲۲
	تربیت دانش‌آموزان با انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا	۴
	تربیت دانش‌آموزان با قدرت تصمیم‌گیری بالا در شرایطی که پاسخ‌های چندگانه وجود دارد یا پاسخی وجود ندارد	۲
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۷
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۱
	تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی	۲
	تربیت دانش‌آموزانی که استانداردها و کیفیت محصولات برایشان مهم است	۲
	تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق	۷
فناوری	تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات	۳
	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۵

در نمودار زیر، نتایج مربوط به بررسی سه مقوله اصلی مرتبط با رسالت و مأموریت کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور آمده است. در سند فوق نیز سهم مقوله آموزش در مقایسه با دو مقوله دیگر بیشتر است.

تصویر ۴. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در نقشه مهندسی فرهنگی کشور

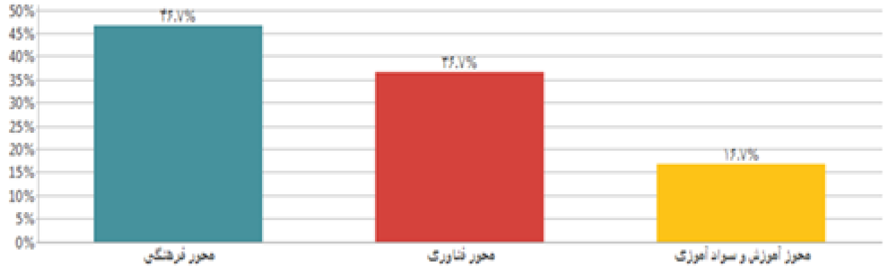
رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه جامع علمی کشور

نقشه جامع علمی کشور سندی است که با در نظر گرفتن چشم‌انداز و راهبردهای علم و فناوری در سطوح کلان و عملیاتی‌تر نظیر برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور و همچنین برای اهداف علمی و فناوری، اقتصاد و صنعت در افق چشم‌انداز بیست‌ساله نظام طراحی شده و توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسیده است. در سند نقشه جامع علمی کشور در مجموع ۶۰ مورد رسالت کتابخانه آموزشگاهی شناسایی شده است.

جدول ۵. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه جامع علمی کشور

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۶
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۱
	تربیت دانش‌آموزان با انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا	۱
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان باسواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۹
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۷
	تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی	۴
	حق آزادی دسترسی به اطلاعات	۳
	تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق	۵
فناوری	تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات	۷
	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۱۵

در تصویر ۵، نتیجه بررسی و تحلیل سه مقوله اصلی مرتبط با رسالت و مأموریت‌های کتابخانه آموزشگاهی در سند نقشه جامع علمی کشور آمده است.

تصویر ۵. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در نقشه جامع علمی کشور

همانطور که تصویر فوق نیز نشان می‌دهد سهم دو مقوله فرهنگ و فناوری نسبت به آموزش در این سند بیشتر است.

رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش

مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش، شامل فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران، فلسفه تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران و رهنامه نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران است که در جلسه شورای عالی آموزش‌وپرورش مورخ دوم مرداد ۱۳۸۹ تأیید کلی شد و مبنای تمامی سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تولید اسناد تحولی در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت.

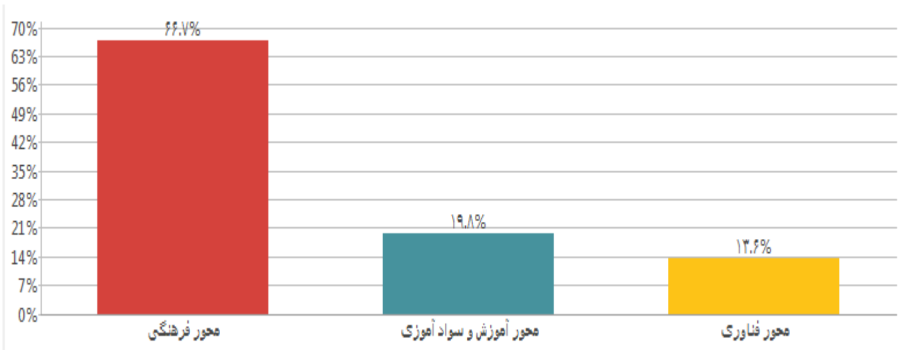
این سند که مهم‌ترین عامل انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ در جامعه اسلامی ایران است مسئولیت آماده‌سازی دانش‌آموزان جهت تحقق مرتبه‌ای از حیات طیبه در همه ابعاد را بر عهده دارد که تحصیل آن مرتبه برای عموم افراد جامعه لازم یا شایسته باشد. دستیابی به این مرتبه از آمادگی برای تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان (با تأکید بر وجوه مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی) ضمن ملاحظه ویژگی‌های فردی و غیرمشترک و نیز در راستای شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه صالح اسلامی مستلزم آن است که تربیت‌یافتگان این نظام شایستگی‌های لازم برای درک و اصلاح مداوم موقعیت خود و دیگران را بر اساس نظام معیار اسلامی کسب نمایند.

در مجموع ۸۱ رسالت مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی در سند فوق شناسایی گردید به طوری که سهم مقوله‌های فرهنگ و آموزش بیش از مقوله فناوری بوده است. همچنین لازم به یادآوری است در متن سند، در مجموع سه بار به کتابخانه (مدرسه) اشاره شده است.

جدول ۶. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۱۰
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۳
	تربیت دانش‌آموزان با انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا	۱
	تربیت دانش‌آموزان با قدرت تصمیم‌گیری بالا در شرایطی که پاسخ‌های چندگانه وجود دارد یا پاسخی وجود ندارد	۲
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان با سواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۱۵
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۸
	تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی	۱۶
	تربیت دانش‌آموزانی که استانداردها و کیفیت محصولات برایشان مهم است	۵
	حق آزادی دسترسی به اطلاعات	۳
	تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق	۷
فناوری	تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات	۱
	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۱۰

در نمودار زیر، تحلیل سه مقوله اصلی و سهم مربوط به آنها در سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش آمده است.

تصویر ۶. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش

بر اساس تصویر ۶، سهم مقوله فرهنگی نسبت به دو مقوله دیگر بیشتر است.

رسالت کتابخانه آموزشگاهی در برنامه درسی ملی

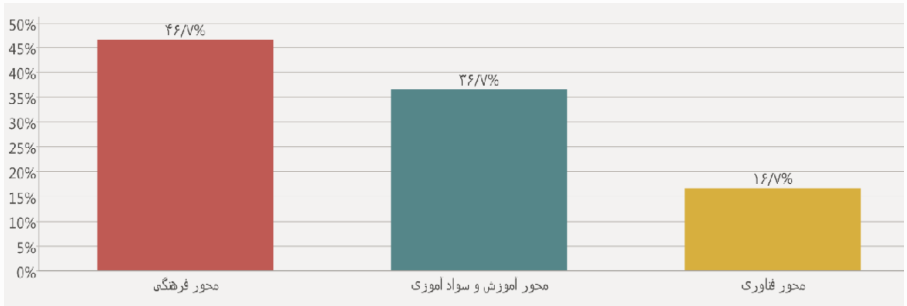
تحول بنیادین در آموزش‌وپرورش، تحولی عمیق و ریشه‌ای است که به تحول در مفاهیم نظری، روندها و فرایندها، نقش‌ها و کارکردها و رویکردها منجر خواهد شد. در تحول بنیادین نوع نگاه به معلم،

کتاب، مدرسه، کلاس درس و به‌ویژه دانش‌آموز دگرگون خواهد شد. تفکر و تعقل، خلاقیت و نوآوری، بهره‌مندی از روش‌های نوین و فناوری‌های جدید، ایجاد محیطی با نشاط و شاداب، برپایی مدرسه دوست‌داشتنی، همه و همه در خدمت تربیت دانش‌آموزان برای دستیابی به مراتبی از حیات طیبه و قرب الهی می‌باشند. سند برنامه درسی ملی به‌عنوان یکی از زیر نظام‌های اصلی سند تحول بنیادین، زمینه ایجاد تحول همه‌جانبه، گسترده و عمیق در مفاهیم و محتوای آموزشی را فراهم می‌آورد. رسالت برنامه درسی ملی فراهم آوردن سازوکارهای مناسب برای طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی در سطوح ملی تا محلی است تا مفاهیم آموزشی و تربیتی به‌صورت نظام‌مند و ساختاریافته در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد و محیطی بانشاط و مدرسه دوست‌داشتنی را به تصویر بکشاند. در برنامه درسی ملی ۶۰ رسالت مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی رهگیری شد به طوری که سهم مقوله‌های آموزش و فرهنگی بیش از مقوله فناوری بوده است (جدول ۷). لازم به ذکر است در سند فوق نیز تنها یک مرتبه به‌شکل مستقیم ذیل «بند ۱۴. سیاست‌ها و الزامات اجرایی» به کتابخانه مدرسه اشاره شده: «تجهیز مدارس به فناوری‌های نوین، کتابخانه، آزمایشگاه و کارگاه‌های فنی و حرفه‌ای».

جدول ۷. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در برنامه درسی ملی

مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی
آموزش و سوادآموزی	تربیت دانش‌آموزان که می‌دانند چگونه اطلاعات مرتبط و قابل اعتماد را جایابی کنند	۲
	تربیت دانش‌آموزان شایسته و خودمحور	۸
	تربیت دانش‌آموزان که از نیازهای اطلاعاتی خود آگاهی دارند	۵
	تربیت دانش‌آموزان با انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا	۲
	تربیت دانش‌آموزان با قدرت تصمیم‌گیری بالا در شرایطی که پاسخ‌های چندگانه وجود دارد یا پاسخی وجود ندارد	۵
فرهنگی	تربیت دانش‌آموزان با سواد اطلاعاتی و مشارکت‌کنندگان مسئول و اخلاق مدار جامعه	۹
	تربیت دانش‌آموزان با ایده‌های نقش فعال	۴
	تربیت دانش‌آموزان با توانایی مشارکت با دیگران به‌صورت انفرادی و گروهی	۸
	تربیت دانش‌آموزانی که استانداردها و کیفیت محصولات برایشان مهم است	۱
	حق آزادی دسترسی به اطلاعات	۱
	تربیت دانش‌آموزان با مهارت تفکر خلاق	۵
فناوری	تربیت دانش‌آموزان با توانایی استفاده از ابزارهای فناوری برای دسترسی به اطلاعات	۷
	تلفیق فناوری اطلاعات در برنامه درسی	۳

در نمودار زیر، تحلیل سه مقوله اصلی و سهم مربوط به آنها در سند برنامه درسی ملی آمده است.

تصویر ۷. رسالت کتابخانه آموزشگاهی در سند برنامه درسی

همانطور که تصویر ۷ نیز نشان می‌دهد سهم مقوله فرهنگی نسبت به دو مقوله دیگر بیشتر است.

با توجه به رسالت و ویژگی‌های کتابخانه آموزشگاهی، بسیاری از گزاره‌های استخراج شده در اسناد توسط کتابخانه‌های آموزشگاهی قابل پیگیری و اجرا است. به عبارت دیگر بسیاری از بندها در اسناد بالادستی فوق به شکل غیرمستقیم از طریق کتابخانه‌های آموزشگاهی قابل دستیابی‌اند. برای یک سند خاص در حوزه آموزش‌وپرورش همچون سند تحول بنیادین انتظار می‌رفت که اهداف و رسالت کتابخانه آموزشگاهی یا به نوعی یک مرکز یادگیری در عصر جدید به‌طور صریح قید گردیده و نقش پررنگی داشته باشد.

همچنین یافته‌ها نشان داد در میان اسناد بررسی شده کمتر از ده مورد به‌طور مستقیم به واژه کتابخانه و فقط چهار مورد آن هم در سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی به‌طور خاص به «کتابخانه مدرسه» اشاره دارد، این در حالی است که بسیاری از خط‌مشی‌ها و راهبردهایی که به‌ویژه در بخش‌های فرهنگ و آموزش اسناد بالادستی تعریف شده‌اند در حقیقت همان رسالت و وظایفی است که از طریق کتابخانه‌های آموزشگاهی قابل دستیابی‌اند و بسیاری از آن‌ها توسط این کتابخانه‌ها در حال حاضر نیز پیگیری و اجرا می‌شوند.

نتیجه

کتابخانه آموزشگاهی یا «مرکز منابع کتابخانه مدرسه»، «مرکز رسانه‌ها»، «مرکز مواد آموزشی» یا «آزمایشگاه یادگیری» جایگاه ویژه‌ای در جامعه دارد. درباره اهمیت و ضرورت وجود کتابخانه‌های آموزشگاهی در قرن حاضر، بهتر است که بگوییم مدرسه باید در کتابخانه باشد نه کتابخانه در مدرسه؛ چرا که بسیاری از متخصصان بر این باورند که کتابخانه مدرسه با توجه به رسالت و کارکردهای متنوع خود،

می‌تواند یک مرکز یادگیری فعال به‌شمار آید. از یک‌سو هدف اصلی کتابخانه مدرسه پیشبرد اهداف آموزشی و پرورشی مدرسه است و مواد یادگیری را در اشکال مختلف فراهم و دانش‌آموزان را به استفاده از آن تشویق می‌کند. از سوی دیگر توسعه مهارت‌های اطلاع‌یابی در دانش‌آموزان و آینده‌سازان کشور هدف دیگری است که کتابخانه آموزشگاهی به‌منظور حمایت از یادگیری مادام‌العمر قادر به انجام آن است. بنابراین کتابخانه‌های آموزشگاهی از طریق طراحی و ارائه انواع خدمات، کاربران خود به‌ویژه دانش‌آموزان را با مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر مجهز می‌سازند و با پرورش قوه تخیل، آنان را تبدیل به شهروندانی مسئول برای ادامه زندگی می‌کنند (IFLA, 2015).

پژوهش حاضر با هدف رهگیری جایگاه و رسالت کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران بر اساس ۱۳ رسالت کتابخانه آموزشگاهی در بیانیه ایفلا به روش تحلیل محتوا انجام شد. آنچه بدیهی است این است که این کتابخانه‌ها به شرط برخورداری از حمایت لازم از بالاترین سطوح حکومتی تا پایین‌ترین سطوح اجرایی نظیر دریافت بودجه، امکانات و تجهیزات و همچنین بهره‌مندی از نیروهای متخصص در تحقق اصول و راهبردهای کلان آموزشی، فرهنگی و فناوری کشور همچون سایر نهادهای آموزشی، اجتماعی و فرهنگی کشور قادر خواهند بود به‌عنوان بازوهای توانمند عمل کرده و زمینه رشد و تعالی کاربران خود در درجه اول و در مرحله بعدی شهروندان هر جامعه‌ای را آماده سازند. در این راستا پژوهش حاضر با هدف نهایی جلب توجه دولت و مسئولان کشوری و همچنین برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران تدوین و تصویب اسناد بالادستی به این نوع از کتابخانه‌ها و کاهش مسائل و مشکلات کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور در زمینه‌های گوناگون، به رهگیری رسالت این کتابخانه‌ها در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران و برنامه ششم توسعه، سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش، برنامه درسی ملی، نقشه جامع علمی کشور و نقشه مهندسی فرهنگی کشور از یک‌سو و تعیین جایگاه فعلی کتابخانه آموزشگاهی در اسناد فوق از سوی دیگر پرداخت.

با تحلیل محتوای اسناد بالادستی مشخص شد تنها در مجموع چهار مرتبه به کتابخانه مدرسه اشاره شده است؛ یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای نتایج پژوهش موجپلو[1] (۲۰۱۸) است که دولت‌ها در بسیاری از کشورها مانند کشورهای در حال توسعه، برنامه و خط‌مشی خاصی برای ایجاد و حفظ کتابخانه آموزشگاهی ندارند، در حالی که در کشورهایی مانند ژاپن، کره جنوبی، فنلاند، استرالیا و کانادا دولت‌ها طرح‌ها و برنامه‌هایی برای توسعه این کتابخانه‌ها تصویب و اجرا کرده‌اند. همچنین پژوهش حاضر از طریق

1. Mojapelo

تحلیل محتوای سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، برنامه ششم توسعه، نقشه جامع علمی کشور، سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی نشان داد که در مقوله اصلی فرهنگ، رسالت و مأموریت مرتبط بیشتری نسبت به دو مقوله دیگر برای کتابخانه آموزشگاهی می‌توان در نظر گرفت. این در حالی است که قانون اساسی و نقشه مهندسی فرهنگی در مقوله اصلی آموزش بیشترین رسالت مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی را به خود اختصاص داده‌اند. رسالت مربوط به مقوله اصلی فناوری نیز در سند چشم‌انداز، برنامه ششم توسعه و نقشه جامع علمی کشور قابل توجه بوده هر چند در تمام اسناد مورد بررسی در این پژوهش رسالت مرتبط با مقوله فناوری به لحاظ فراوانی پس از دو مقوله فرهنگ و آموزش قرار گرفته است. همچنین تنوع مقوله‌ها و مضامین شناسایی شده در سه سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور، سند تحول بنیادین و برنامه درسی ملی در ارتباط با رسالت کتابخانه آموزشگاهی، نشان از پتانسیل بالای سه سند فوق در راهبری رسالت و کارکرد کتابخانه آموزشگاهی دارد (جدول‌های ۴، ۶ و ۷).

بنابراین با توجه به رسالت شناسایی شده در اسناد بالادستی و فراوانی آنها در اسناد فوق، می‌توان بیش‌ازپیش برای کتابخانه آموزشگاهی جایگاه و نقش مؤثرتری در تحقق اصول و راهبردهای کلان فرهنگی، آموزش و فناوری کشور متصور شد و در تدوین برنامه‌ها و طرح‌های خاص توسعه کتابخانه آموزشگاهی در کشور به اسناد بالادستی و بندهای مرتبط به رسالت کتابخانه آموزشگاهی توجه نمود. به بیان دیگر در بخش توسعه آموزشی، فرهنگی و فناوری کشور می‌توان برای کتابخانه‌های آموزشگاهی نقشی زیربنایی قائل شد. در این راستا توجه بیشتر دولت و مسئولان حکومتی نسبت به نقش و پتانسیل کتابخانه آموزشگاهی در برنامه‌ها و مصوبات فرهنگی، آموزشی، فناوری و اجتماعی ضروری است.

در پایان و بر اساس پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود واحدهای درسی مرتبط با کتابخانه آموزشگاهی به لحاظ کمیت و کیفیت با محوریت نقش این کتابخانه‌ها در تحقق اصول و راهبردهای کلان فرهنگی، آموزشی و فناوری جامعه بازنگری شود؛ همچنین پیشنهاد می‌شود متخصصان علم اطلاعات به‌عنوان متولیان اصلی کتابخانه آموزشگاهی همواره با بررسی اسناد سیاست‌گذاری از سطح ملی گرفته تا برنامه‌ها و راهبردهای مدرسه‌ای که در آن شاغل هستند به‌دنبال نقش‌های مؤثر و پویای خود و کتابخانه‌شان در محیط مدرسه و جامعه باشند. پیشنهاد دیگر این است که انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران به‌عنوان یکی از سازمان‌های حمایتگر از کتابخانه آموزشگاهی، با در نظر گرفتن رسالت، جایگاه و کارکرد کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی اقدام به تدوین و ارائه طرح‌ها و برنامه‌هایی در ارتباط با احیاء و تقویت کتابخانه آموزشگاهی با هدف تبیین نقش و اهمیت کتابخانه در نظام تعلیم و تربیت در کشور نماید.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

- انجام پژوهش‌های کمی و کیفی به‌منظور انطباق فعالیت‌ها و برنامه‌های کتابخانه‌های آموزشگاهی در کشور با ۱۳ رسالت کتابخانه آموزشگاهی و همچنین اصول و خط‌مشی‌های مرتبط در اسناد بالادستی کشور به‌منظور شناسایی نقاط ضعف و قوت این کتابخانه‌ها؛
- انجام پژوهش مقایسه‌ای با هدف تبیین جایگاه کتابخانه آموزشگاهی در اسناد بالادستی کشورهای پیشرو در حوزه آموزش‌وپرورش نظیر فنلاند، ژاپن و ... به‌منظور شناسایی فاصله‌ها و تحلیل ریشه‌ای مشکلات موجود در کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور.

منابع

اشرفی‌ریزی، حسن (۱۳۸۴). جایگاه کتابخانه‌های آموزشگاهی در عصر اطلاعات. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۱۶ (۲)، ۴۹-۵۸. http://nastinfo.nlai.ir/article_617.html

بیگدلی، زاهد و ذوالفقاری اصل، لیلا (۱۳۹۶). بررسی و مقایسه دیدگاه دبیران و دبیرستان‌های شهر اهواز درباره ضرورت وجود کتابخانه‌های آموزشگاهی و کتابدار متخصص. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۳(۱)، ۷۱ -۸۷. https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=289534

بیگدلی، زاهد، جمشیدی، نظام (۱۳۹۳). ارزیابی کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع متوسطه استان کرمانشاه بر پایه استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاهی. *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۵ (۱)، ۶-۲۲. http://nastinfo.nlai.ir/article_43.html

جعفری باقی‌آبادی، سمیه و حسن‌زاده، محمد (۱۳۹۶). شناسایی اهداف مرتبط با کتابخانه‌های عمومی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران. *بازیابی دانش و نظام‌های معنایی*، ۳(۱۲)، ۲۷-۴۸. https://journals.atu.ac.ir/article_8526.html

دیانی، محمدحسین (۱۳۸۴). *روش‌های تحقیق در کتابداری*. تهران: چاپار.

دیبایی صابر، محسن، عباسی، عفت، فتحی واچارگاه، کوروش، صفایی موحد، سعید (۱۳۹۵). تبیین مؤلفه‌های شایستگی حرفه‌ای معلمان و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش‌وپرورش ایران. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۳ (۲)، ۱۰۹-۱۲۳. https://www.magiran.com/paper/1692852

ذوالجناحی، فرشته (۱۳۹۴). کتابخانه‌های آموزشگاهی موتور توسعه فرهنگ مطالعه. *رشد جوانه*، (۴۷)، ۴۰-۴۲. https://www.roshdmag.ir/Roshdmag_content/media/article/Ketabkhaneye_Amoozeshgahi_Zoljanahi_0.pdf

رزی، جمال، امام‌جمعه، محمدرضا، احمدی، غلامعلی. (۱۳۹۶). ارائه مدلی برای معلم اثربخش و بررسی تناسب آن با استلزامات اسناد بالادستی نظام آموزش‌وپرورش ایران. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۱۴(۵۵)، ۱-۱۴. http://jsr-e.khuisf.ac.ir/article_539008.html

زندیان، فاطمه و نصیرزاده، نسرین (۱۳۹۱). مطالعه نقش و جایگاه کتابخانه‌های آموزشگاهی در نظام آموزشی از دیدگاه دبیران، دانش‌آموزان و کتابداران و ارائه راهکارهای مناسب. *ارتباط علمی*، ۲۵ (۱)، ۴۰-۵۸.

سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱). تهران: شورای عالی آموزش‌وپرورش.

https://www.roshd.ir/omoumi/%D8%B3%D9%86%D8%AF-%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%AF%D8%B1%D8%B3%DB%8C-%D9%85%D9%84%DB%8C

سند برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۵- ۱۳۹۹ (۱۳۹۵). تهران: سازمان برنامه‌وبودجه. https://rc.majlis.ir/fa/report/show/986675

سند تحول بنیادین نظام آموزش‌وپرورش (۱۳۹۰). تهران: شورای عالی آموزش‌وپرورش.

https://sccr.ir/Files/6609.pdf

سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی (۱۳۸۲). تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.

https://rc.majlis.ir/fa/law/show/132295

سند نقشه جامع علمی کشور (۱۳۹۰). تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی. ttps://dlp.msrt.ir/file

سند نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۲). تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.

http://www.sccr.ir/UserFiles/entesharat/%D9%85%D9%87%D9%86%D8%AF%D8%B3_%20%D9%81%D8%B1%D9%87%D9%86%DA%AF__opt.pdf

شرافتی، ثریا (۱۳۸۳). وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) استان کهگیلویه و بویر احمد. *فصلنامه کتاب*، ۱۵ (۵۷)، ۱۴۵-۱۵۳. http://nastinfo.nlai.ir/article_717.html

ضیایی، ثریا، سلامی، مریم؛ متقی دادگر، امیر (۱۳۹۵). بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر قم: مقطع متوسطه اول. *فصلنامه علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۲ (۳)، ۱۴۱-۱۶۵.

http://stim.qom.ac.ir/article_770.html

طرهانی، فرزاد، آزادیان‌دلسم، رفائیل. (۱۳۹۷). رابطه علم، فناوری و نوآوری با دفاع دانش‌بنیان براساس گفتمان ولایت‌فقیه و اسناد بالادستی. *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ۸ (۳۳)، ۲۷۲-۲۳۷.

https://smsnds.sndu.ac.ir/article_375.html

عمویی اوجاکی، عبدالواحد (۱۳۸۱). *بررسی کتابخانه‌های مناطق شهری استان مازندران در سال تحصیلی ۷۹-۸۰*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز.

فارسی علی آباد، نسرین؛ ناطقی، فائزه؛ سیفی، محمد(۱۳۹۶). طراحی و اعتباربخشی ابزار ارزیابی برنامه‌های درسی ضمن خدمت معلمان با تأکید بر اسناد بالادستی. *فصلنامه علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۲۹، ۱۵۱ –۱۷۸. http://jedu.miau.ac.ir/article_2321.html

قاضی‌زاده، حمید؛ بیرانوند، علی (۱۳۹۵). *نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در توسعه یادگیری*. تهران: دانشگاه پیام نور.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۸). تهران: مجلس خبرگان قانون اساسی.

کشاورز، یوسف؛ امین بیدختی، علی‌اکبر؛ محمدی فر، محمدعلی. (۱۳۹۷). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های شهروندی

جهانی در آموزش‌وپرورش ایران (مطالعه موردی اسناد بالادستی نظام آموزش‌وپرورش). *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۷ (۴)، ۹۱-۱۰۶. http://noavaryedu.oerp.ir/article_84341.html

محمدبیگی، فاطمه (۱۳۸۷). *ارزیابی کیفیت خدمات کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور شهر قزوین با استفاده از ابزار Libqual*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی. https://elmnet.ir/article/10426159-

مرتضوی، ناهید (۱۳۸۱). اهمیت و نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در آموزش. *فصلنامه کتاب*، ۱۳(۲)، ۱۱۳-۱۲۰. http://nastinfo.nlai.ir/article_825.html

مزینانی، علی (۱۳۷۹). *کتابخانه و کتابداری*، سمت، تهران.

مکتبی‌فرد، لیلا (۱۳۸۵). نقش کتابخانه‌های عمومی در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه‌ای ایران ۱۳۶۸-۱۳۸۳، *فصلنامه کتاب*، ۱۷ (۲)، ۶۵-۸۹.

ملکیان، انسیه (۱۳۹۴). *نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در ارتقاء سواد اطلاعاتی دانش‌آموزان مدارس راهنمایی دولتی دخترانه شهر مشهد*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

نشاط، نرگس، حری، عباس (۱۳۸۵). *کتابخانه‌های آموزشگاهی در مدرسه کتابخانه‌مدار*. تهران: شبکه کتاب؛ نشر چاپار.

وزیری، اسماعیل، مردانی، امیرحسین، وصفی، محمدرضا. (۱۳۹۵). بازنمایی تولید و سنجش علم در خبرگزاری‌های رسمی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۷ (۲)، ۱۸۱-۹۹. https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=289583

American Association of School Librarians. (2014). Governing documents. www.ala.org/aasl/about/governing-docs

IFLA (2015). *IFLA School Library Guidelines (۲nd Revised Edition)*. Written by the FLA School Libraries Section standing Committee. Edited by Barbara SchultzKones and Dianne Oberg, with contributions from the nternational Association of School librarianshi Executive Board. Netherlands: IFLA ress . https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines.pdf

IFLA school library guidelines (2015) 2nd ed. The Hague, Netherlands: IFLA Headquarters. http://www.ifla.org/publications/node/9512?og=52

Barack, L. (2015). School Librarians want more Techs and more Bandwidth. Retrievd Aril 17, 2016. http://www.slj.com/2015/08/technology/school-librarins-want-more-tech-andbandwidth-slj-2

Dow, M. B McMahon-Lakin, K. (2012). *School Librarian Staffing Levels and Student Achievement as Reresented in 2006-2009 Kansas Annual Yearly Progress Data*. School Library Research, 15. Retrieved, Aril 20, 2016, from https://eric.ed.gov/?id=EJ994364

Malekani, A., & Mubofu CM, C. (2019). *Challenges of School Libraries and Quality Education in Tanzania: A Review*. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2334/

Mojapelo, S. M. (2018). Challenges in establishing and maintaining functional school libraries: Lessons from Limpopo Province, South Africa. *Journal of Librarianship*

and Information Science, 50(4), 410-426. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0961000616667801

Wickramanayake, L. (2016). Where to from here? Current status of school libraries in Sri Lanka: a survey. New Library World https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/NLW-10-2015-0073/full/html

Onal, H. I. (2009). IFLA/UNESCO School Library Manifesto for creating one world. *Libri*, 59(1), 45-54. http://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/school%20lib.%20manifesto.pdf

Pappu, R., & Sawhney, S. (2019). Building Effective School Libraries: Lessons from the Study of a Library Program in India. *International Information & Library Review*, 51(3), 217-230. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10572317.2018.1526617

Tracking the Mission and Position of the School Library in the Upstream Documents of the Islamic Republic of Iran

Somayyeh Jafari Baghiabadi *
University of Tehran
Razieh Farshid
Kharazmi University

Abstract

Introduction: The porpuse of present study is to tracking the mission and position of the school library in upstream documents such as the Perspective Document of the Islamic Republic of Iran on the Horizon of 1404, the Constitution, the Sixth Five-Year Law on Economic, Social and Cultural Development of the Islamic Republic of Iran, the Document of the Scientific Comprehensive Map of the Country, the Document of the Cultural Engineering Map of the Country, the Document of the Fundamental Transformation of Education and National Curriculum.

Methodology: This descriptive research was performed by documentary method and qualitative content analysis based on the missions of the school library from the perspective of IFLA in the upstream documents of the Islamic Republic of Iran. Maxqda software was used to analyze the data.

Findings: The objectives of school libraries were placed in three main cultural, technological and educational categories according to the 13 missions of the school library from the perspective of IFLA. Among the documents examined, the school library is mentioned directly four times. The perspective Document, the Sixth Development Plan, the Scientific Comprehensive Map of the Country, the Fundamental Transformation Document and National Curriculum on Culture, the Constitution, and the Cultural Engineering Map on Education have the most important goals related to the school library. The goals related to technology are also significant in the Perspective Document, the Sixth Development Plan and the Comprehensive Scientific Map of the Country.

Conclusion: The diversity of categories and themes identified in the three documents of the Country's Cultural Engineering Plan, the Document of Fundamental Transformation and the National Curriculum in relation to the mission of the school library, shows the high potential of the above three documents in guiding the mission and function of the school library. In the paragraphs related to the mission of the school library in the upstream documents, the school library is not directly mentioned, but many of these missions can be followed, realized and implemented by education and in particular school libraries. These libraries will be able to achieve the major scientific, educational, cultural and technological missions of the country, as well as other educational, social and cultural institutions of the country, provided that they have the necessary support such as receiving budget, facilities and equipment acting as powerful arms and prepare the ground for the growth and excellence of their users, first and foremost, the citizens of every society.

Keywords: School Library, Education, Content Analysis, Upstream Documents, Government, The Mission of the School Library.

* . jafari.somayyeh@gmail.com